

MENŠINY - SÚVISLOSTI, DEFINÍCIE, TYPOLOGIE

MENŠINY - SÚVISLOSTI

Problematika menšín sa považuje predovšetkým za politický, kultúrny a spoločenský problém. Pozornosť sa sústreďuje na diskrimináciu a na to, ako jej zabrániť cestou legislatívnych opatrení, výchovou spoločnosti k tolerancii a rozvojom identity menšín. Menej se už táto problematika považuje za problém sociálny, do riešenia ktorého by mala vstupovať sociálna politika a sociálna práca.¹ Menej se tiež chápe v kontexte nielen menšín, ale aj celého spektra menšinových skupín. Možno je tomu tak preto, že tie najťažšie konflikty novoveku a moderného sveta sa halili a naďalej sa halia do šatu konfliktov medzi rôznymi majoritami a menšinami. V kolektívnej pamäti európskych národov sú stále ešte zreteľné stopy po konfliktoch náboženských napríklad v 30 ročnej vojne, etnických a národných (napríklad genocída Arménov v Turecku, holokaust, vyvražďovanie Rómov počas 2. svetovej vojny, vysídlenie Nemcov zo stredovýchodnej Európy po druhej svetovej vojne), ale aj rasových (napríklad občianska vojna v USA, apartheid v JAR). Tieto väčšinovo - menšinové konflikty bývajú obyčajne súčasťou širšieho komplexu konfliktov.

Menšinová problematika sa vo veľkej časti 20. storočia spájala hlavne s otázkou národnou, s problematikou sebaurčenia, s problematikou exklúzie a ochrany etnických a národnostných menšín, zachovania hraníc štátov, politickej stability a s otázkou migrácie a súdržnosti spoločnosti. Až koncom storočia sa začína hovoriť o problematike gender, o menšinách sociálnych a kultúrnych.

Otázka národná, národnostných menšín, etnických skupín, jazykových a náboženských menšín sa bezprostredne po 2. svetovej vojne dostáva do popredia politického riešenia - medzinárodné spoločenstvo schválilo a národné vlády organizovali presídlenia celých veľkých častí národných spoločenstiev a posuny hraníc národných štátov.² Všetky štáty v strednej Európe organizovali rozsiahlu reemigráciu ľudí, ktorí kedysi z týchto území emigrovali za obživou. Neskôr vlády v komunistických krajinách stredovýchodnej Európy organizujú - niekedy viditeľne, niekedy menej dokázateľne - akcie rozsiahlej asimilácie etnicky iného obyvateľstva. Politici zdôvodňujú a ospravedlňujú tieto akcie tým, že sa tým odstraňujú príčiny konfliktov a historické nespravodlivosti napáchané na tomto území Nemcami, Maďarmi, Poliakmi. Verí sa, že otázka menšín, ktorá v tomto priestore vznikla po 1. svetovej vojne po rozpade mnohonárodných ríš Ruskej, Otomanskej a Habsburskej, sa takto s konečnou platnosťou vyrieši. V atmosfére povojnovej konjunktúry, úspechov sociálneho štátu a zjednocovania sa západnej časti Európy, v atmosfére viery v zjednocujúcu silu nových technológií, presunu vlastníctva na vrstvu manažerov a v racionálnosť postindustriálnej spoločnosti sa otázka menšín považovala za druhoradú, za niečo, čo postupne odchádza do minulosti a v budúcnosti bude už iba okrajovou záležitosťou. Očakávalo sa, že spoločnosť sa bude diferencovať do skupín stále viac podľa znakov, ktoré si jedinec môže slobodne voliť (profesia, miesto bydliska, životný partner a pod.) a stále menej podľa znakov, slobodná voľba ktorých je obtiažna alebo nemožná, pretože ich získavame narodením sa do určitej skupiny (etnicita, náboženstvo, farba pokožky a pod.). Do popredia sa

¹ Dôsledky takéto prístupu možno vidieť poslednou dobou v Holandsku.

² Hranice Poľska, Ukrajiny, Bieloruska a Litvy boli "posunuté" smerom na západ, Podkarpatskú Rus si privlastnil Sovietsky Zväz, privlastnil si tiež oblasť Königsbergu (Kráľovca, dnes Kaliningradu), vysídliť Nemcov, ktorí tam stáročia žili a nasťahoval tam etnických Rusov, Československo si privlastnilo niekoľko maďarských dedín s pôvodne chorvátskym obyvateľstvom, Poliaci si privlastnili územia na západ od Štetina, podobne postupovala bývalá Juhoslávia na úkor Talianska.

dostávala skôr vzia homogennej vŕľudskej spoločnosti. Táto vzia však mala svoj variant komunistický a občiansky. Otázka menŕín bola pre východný, komunistický blok druhoradá, pretože dominovala otázka prekonania triedneho usporiadania spoločnosti. Cieľom bola homogénna spoločnosť v ktorej nebudú konflikty, ktorých zdrojom je súkromné vlastníctvo a taká heterogenita spoločnosti, ktorú nie je možné racionálne, čiže tzv. vedecky ovládnuť, čo v praxi znamenalo, že ju nie je možné plánovať, usmerňovať a kontrolovať politickým riadením na úrovni štátu. Diferenciácia založená na kritériách iracionálnych, ako je napríklad etnicita, se stali škodlivé, nepredvídateľné a v komunizme nepoužitelné. Pre západný, demokratický blok, bola otázka menŕín tiež druhoradá, pretože dominovala otázka občianstva a homogenity masovej, racionálne se správajúcej spoločnosti. Dnes vieme, že vývoj išiel iným smerom a tzv. neracionálne diferencie založené na etnicite, jazyku, náboženstve a na podobných kultúrnych podmienených kritériách nezanišli, ba práve naopak.

Marxizmus spájal etnické a národnostné rozdiely s triednymi rozdielmi. Marxistí očakávali koniec triedneho usporiadania spoločnosti a tým aj koniec etnických rozdielov, ktoré v beztriednej racionálne riadenej spoločnosti zaniknú. Jeho tézy zdaniavo potvrdzovalo uspokojenie etnických a národnostných konfliktov všade tam, kde marxisticko-leninská ideológia vládla. Zdanie však klame, nešlo o silu ideí, ale o silu polície a totalitného teroru. Pri jeho intenzite a používaní aj proti etnickým a národnostným menŕinám se ani nič iného nedalo čakať.³ Nemarxisti zase tvrdili, že vzniká vŕľudská civilizácia budúcnosti (Znaniicki v r. 1938) a hľadali rôzne zdôvodnenia. Napríklad Bell v 50-tych rokoch tvrdil, že zanikajú ideologické rozdiely (Bell a jeho koniec ideológie), Riesman v 60-tych rokoch hovoril o vznikajúcej masovej spoločnosti ako spoločnosti s unifikovaným systémom hodnôt (Riesman a jeho Osamelý dav), Esman v rokoch 70-tych zase tvrdil, že zanikajú a v budúcnosti celkom zaniknú emocionálne a iracionálne činitele v živote spoločnosti, ktoré sa všeobecne spájajú s etnicitou (Esman a jeho etnický konflikt v západnom svete).

Inými slovami, etnicitu ako jediný vtedy považovaný za významný základ existencie menŕín, považovali vtedy tak na Východe ako aj na Západe za relikť minulosti, ktorý je zdrojom iracionality a emocionality v usporiadaní spoločnosti a ktorý zanikne v beztriednej racionálnej spoločnosti (východný, komunistický blok krajín), resp. v masovej racionálnej spoločnosti (západný blok). V homogénnej spoločnosti budúcnosti sa teda s menŕinami nepočítalo (za menŕiny sa považovali etnické a národnostné zoskupenia). Vývoj se však uberal iným smerom a zodpovedali tomu aj reakcie tých, ktorí tento vývoj reflektovali. Príkladom nech je opäť D. Bell, ktorý v roku 1957 prorokoval zánik epochy ideológií (a tým aj diferenciácií na báze ideológií) a o 25 rokov neskôr, v roku 1983, píše svoju slávnu eseť Návrat sacrum. Dokazuje v nej, že sa vráti éra dôležitosti emotívnych faktorov (rozumej aj etnicity) v živote individuálnom, ako aj sociálnom.

MENŔINY - DEFINÍCIE

Zrejme se nenájde nikto, kto by očakával, že existuje jedna definícia menŕiny, ktorá všetko vysvetľuje a ktorú všci akceptujú. Pravdou je skôr opak. Sociálne javy a procesy totiž neexistujú tzv. objektívne, mimo záujmy a činnosť ľuďí. Ľudia ich v závislosti od svojho

³ Napríklad vystáhovanie Tatárov a Čečencov z územia, kde stáročia žili, presun miliónov Nemcov a Poliakov na západ, vyvraždenie elity poľského národa v Katynskom lese sovietskymi, útoky proti ukrajinskej kultúre a jazyku v ZSSR a presídlenie Ukrajincov v Poľsku, násilná asimilácia Rusínov a likvidácia grécko-katolíckej cirkvi ako základu ich identity, tzv. reslovakizácia Maďarov, vysídľovanie Rómov z východného Slovenska, vyhánanie Židov z Poľska v roku 1968 a antisemitské kampane v celom komunistickom bloku od začiatku 50-tych rokov atď.

sociálneho postavenia a kultúrnej výbavy vo svojej činnosti rôzne vnímajú, rôzne interpretujú, zaujímajú k nim rôzne postoje a rozdielne na základe toho konajú. Nie inak je to aj v prípade sociálnych javov a procesov, ktoré súhrnne nazývame problematika menšín, menšiny.

V súlade s tým môžeme známe definície menšín a prístupy k nim zoskupiť podľa perspektívy, z ktorej sa na ne pozerá do štyroch čiastočne sa prekrývajúcich skupín. Na tzv. *objektívnu perspektívu*, ktorá sa snaží vidieť problematiku cez vedecký opis, na *perspektívu sociálno-kritickú*, ktorá pozerá na problematiku očami príslušníkov menšiny, čiže z perspektívy diskriminácie a znevýhodnenia, na *perspektívu občiansku*, ktorá vidí problematiku očami príslušníkov majority, čiže z perspektívy rovnosti všetkých občanov pred zákonom bez zohľadňovania ich špecifických črt a na *perspektívu ideologickú*, ktorá vidí problematiku ako súčasť vlastnej ideológie, čiže z perspektívy zachovania ideologických princípov a tvrdení. Ak sa na menšiny pozeráme z hľadiska intervencií do problematiky menšín, tak možno konštatovať, že tieto perspektívy sa vzájomne prelínajú a premietajú sa do prístupov, ktoré svoju inšpiráciu čerpajú z potreby ochrany menšín. Z inštitucionálneho hľadiska ich možno členiť na právno-politické a sociálno-politické.

I. Perspektíva objektívna - vymedzenie pojmu menšina prostredníctvom vedeckého opisu a pre potreby poznávania

Ako jeden z prvých definoval pojem menšina Louis Wirth (1945: 347). Za menšinu považuje skupinu ľudí "ktorí sú vzhľadom na svoje fyzické alebo kultúrne znaky odlišovaní od iných v spoločnosti v ktorej žijú, a to preto, aby sa k nim odlišne a nerovnako pristupovalo, a ktorí preto sami seba považujú za objekty kolektívnej diskriminácie."

Táto definícia uvádza najdôležitejšie znaky menšiny - stigmatizujúci a nerovnaký prístup zo strany majority a pocit skupinovej diskriminácie na strane minority. Znamená to, že podľa Wirtha menšina nie je menšinou pretože je menej početná ako väčšina, ale preto, že väčšina nad ňou dominuje spôsobom, ktorý ju umožňuje znevýhodňovať.

Za vyvážený pohľad na to, čím sa vyznačuje menšina a čím vzťah menšina - majorita, možno stále považovať dnes už takmer 50 rokov starú definíciu Wagleya a Harrisa (1958). Menšinu definujú [podľa Simpsona a Yingera (1965: 17), tak, ako to uvádza H. Tajfel (1995: 7)]:

"(1) Menšiny sú podriadené časti komplexných štátnych spoločenstiev; (2) menšiny majú zvláštne fyzické alebo kultúrne črty, ktoré sú dominantnou časťou spoločnosti nízko hodnotené; (3) menšiny sú jednotky vyznačujúce sa sebauvedomením, spájajú ich osobitné črty, ktoré majú ich členovia a osobitné znevýhodnenia, ktoré prinášajú tieto črty; (4) členstvo v menšine sa prenáša zákonom dedičnosti, ktorý spája nasledujúce generácie dokonca aj vtedy, keď chýbajú ľahko rozlíšiteľné osobitné kultúrne alebo fyzické črty; (5) príslušníci menšín majú tendenciu dobrovoľne alebo z nutnosti uzatvárať manželstvá v rámci skupiny."

Táto definícia hovorí o niektorých skutočnostiach, ktoré zasluhujú viac pozornosti.

Ad 1) O menšinách možno hovoriť iba vo vzťahu k makroštruktúre akou je globálna spoločnosť (v našom prípade vo vzťahu k celej spoločnosti v hraniciach ČR). Pritom platí, že menšina je v podriadenom postavení.

Znamená to, že menšina nie je menšinou pre svoj menší počet, ale preto, že väčšina nad ňou dominuje - mocensky, organizačne, kultúrne a sociálnym postavením svojich členov. To ale znamená, že dominujúca majorita má možnosť menšinu diskriminovať, páchať na nej násilie, znevýhodňovať ju. Podriadené, nedominantné postavenie v makroštruktúre a tým možnosť byť diskriminovaný, byť vystavený riziku násillia a znevýhodňovania sú znaky, ktoré

z danej skupiny robia menšinu. Bez týchto znakov nie je možné hovoriť o menšine. Početnosť nie je podstatná pre odlišenie menšiny a väčšiny, nižší počet je ale spravidla sprievodným znakom skupiny, ktorá je v menšinovom postavení. Inými slovami, sociologický význam menšiny nie je totožný s významom matematickým. Pre zdôraznenie toho, že početnosť "nerobí" menšinu menšinou, je výstižnejšie hovoriť o menšine a dominujúcej časti spoločnosti, a nie o menšine a väčšine.

Ad 2) Znak, o ktoré sa opiera menšinový status, majú charakter kultúrnych znakov, a to aj vtedy, keď ide o znaky fyzické (farba pleti, tvar nosa, hlavy a pod). Fyzické znaky sa stávajú zvláštnymi a takými ktoré človeka vydeľujú nie preto, že existujú, ale preto, že im spoločnosť prisudzuje takýto význam. Mechanizmus vydeľovania INÝCH a vydeľovania SA, na základe napríklad aj fyzických znakov, je normálnou súčasťou skupinotvorného procesu. Ale to, čo z jedných ľudí robí príslušníkov menšiny a z iných dominujúcej majority je spájanie týchto znakov s určitými vlastnosťami - niektoré s negatívnymi, iné s pozitívnymi. Ide teda o proces kategorizácie a stigmatizácie, ktorý ľudí s negatívne hodnotenými znakmi zaraďuje do menšiny a legitimizuje tak ich marginalizáciu, alebo vylúčenie zo spoločnosti. A ľudí s pozitívne hodnotenými znakmi zaraďuje do dominujúcej majority. O tom, ktoré znaky budú ako hodnotené rozhoduje samozrejme dominujúca majorita. Stretávame sa tu s problematikou stereotypov, predsudkov, netolerancie, s problematikou obeťného baránka a perzekučných stereotypov.

Ad 3) Subjektívna deklarácia príslušnosti k menšine je pre jej existenciu veľmi dôležitá. Menšina neexistuje bez vedomia svojich členov, bez vedomia toho, že majú spoločnú identitu označovanú ako MY, ktorá ich odlišuje od ONI, od majority.

Pre existenciu menšiny je subjektívna deklarácia príslušnosti k menšine však menej dôležitá ako dôsledky marginalizácie a exklúzie členov menšiny zo spoločnosti. Menšina sa začína sebaobranne uzatvárať a narastá v nej pocit skupinovej diskriminácie, ale tiež vnútroskupinovej solidarity. Menšina si tak do svojej kolektívnej pamäti a identity zabudováva tiež reakciu na to, že jej majorita vydeľuje, resp. kedysi vydeľovala menšinové postavenie. Má to podobu mýtov, vlastného výkladu historických udalostí a pod.⁴ Výsledkom môžu byť v identite menšiny aj majority zabudované predsudky a netolerancia.

Ad 4) Členstvo v menšine sa dedí a dedí sa predovšetkým kultúrne, nie biologicky.⁵ Znamená to dve veci. Menšina je z hľadiska času svojho trvania skupinou dlhotrvajúcou, čiže trvá dlhšie ako život jednej generácie jej členov. Každá menšina má preto rozvinuté mechanizmy ochrany, rozvíjania a odovzdávania svojho kultúrneho dedičstva a svojej identity ďalším generáciám. Sú to mechanizmy, ktorými zabezpečuje kontinuitu svojho trvania.

⁴ Napríklad Slováci majú z obdobia, kedy boli v menšinovom postavení, v kolektívnej pamäti stále pocit krivdy a nedôvery voči Maďarom a Čechom ako skupinám, ako národom. Takisto majú svoj vlastný výklad udalostí na ktoré sa odvolávajú ako na svoju slávnú minulosť z ktorej čerpajú legitimitu svojej existencie. Tým istým udalostiam však napríklad Maďari prisudzujú iný význam. Inak povedané, samotné udalosti nie sú podstatné, dôležitý je ich výklad, ktorý všetci akceptujú a veria mu.

⁵ To, že menšina trvá biologicky je výsledok reprodukčného procesu, samozrejme, ale fakt narodenia sa do skupiny ešte neznamená fakt prijatia za jej člena. Rozhoduje rituálny akt prijatia, čo je úkon kultúrny a nie biologický. Sú prípady, kedy rodina narodené dieťa neprijme. Zo starobylého Ríma napríklad poznáme zvyk položenia dievčaťa v košíku pred dvere na znak toho, že žien je v hospodárstve už dosť a ten, kto sa zľutuje, môže si dieťa vziať. Stredovek poznal odkladanie detí pred dvere kláštorov. Dnes ich odkladáme na chodbách nemocníc. Práve tak, ako národná skupina prijíma novonarodeného člena, práve tak ho môže po čase vylúčiť, resp. on môže zo skupiny sám odísť. V naturálnych skupinách sa takéto dramatické udalosti stávajú málokedy, členstvo v nich je nám obyčajne prisúdené doživotne - aj s identitou a stigmou, ktorá s tým súvisí. V otvorenej spoločnosti sú zmeny v identite do istej miery možné bez takýchto dramatických následkov.

Akékoľvek významnejšie zmeny, ak nemajú ohroziť jej identitu a stabilitu ako skupiny, musia preto trvať dlhšie ako jednu generáciu.⁶ A po druhé, menšinovosť označuje status skupinový, nie individuálny a jednotlivci sa ho nemôžu ľahko a svojvoľne zbaviť. Príslušnosti k menšine sa jej členovia môžu zbaviť iba vtedy, keď majorita aj menšina prestanú určité znaky považovať za znaky menšinovosti. Napríklad, keď sa farba pokožky stane neutrálnym znakom. Znamená to, že príslušník menšiny sa môže rozhodnúť menšinu opustiť, ale ak ho majorita neprijme, stáva sa pre obidve skupiny zradcom a žiadna ho neprijme za člena.

Ad 5) Menšina má tendenciu reprodukovať sa endogamne. Inak povedané, menšina má tendenciu sebaobranne sa uzatvárať kultúrne aj biologicky, a to úmerne miere svojho ohrozenia. S rastúcim ohrozením rastie miera uzavretosti menšiny. Endogamia má teda viac kultúrny ako biologický charakter. Miera netolerancie, ktorá sa v tomto prípade prejavuje uzatváraním sa skupiny do vlastného "sňatkového bazénu" môže byť na strane menšiny niekedy väčšia ako na strane majority. Deje sa tak vtedy, keď menšina má pocit výnimočnosti, zvláštneho poslania. Deje sa tak tiež vtedy, keď rozdiel kultúr je príliš veľký (napríklad komunity z islamských krajín v európskych krajinách).

Napriek svojej mnohodimenzionálnosti uvedená definícia nerieši dve veci, o ktorých hovoria nasledujúce dva prístupy k problematike menšín - Giddensa a Tofflerových. Definícia nehovorí o tom, že aj majorita má tendenciu sa uzatvárať a vylučovať niektoré skupiny a takto akoby "vyrábať" menšiny (pozri Giddens, 1999).⁷ Nehovorí tiež o tom, že menšinový zážitok, pocit "menšinovosti", nie je vyhradený iba členom menšín, ale môžu ho autenticky prežívať aj členovia dominujúcej majority v súvislosti s plnením niektorej zo svojich sociálnych rolí (pozri Toffler, 1996). Obidve tieto skutočnosti sú dôležité pre právno-politické aj pre sociálno-politické opatrenia, ktoré zabezpečujú ochranu a rozvoj ľudí v menšinovom postavení.

A. Giddens (1999: 229) rozoznáva menšinu v štatistickom zmysle a v zmysle sociologickom. Za menšiny v sociologickom zmysle považuje "... pouze skupiny, jejichž příslušníci jsou v *nevýhodě* oproti členům většinové populace a mají určitý pocit *skupinové solidarity* či *sounáležitosti*. Tato vzájemnost a společné zájmy se obvykle umocňují, když se příslušníci menšiny stávají terčem předsudků a diskriminace. Příslušníci menšiny se sami často považují za 'vyčleněné' z většinové společnosti. Obvykle bývají do určité míry fyzicky a sociálně izolováni od společnosti jako celku, soustředěni v určitých čtvrtích, místech, nebo oblastech dané země. Jen zřídka dochází ke sňatkům s příslušníky většiny nebo jiných menšín. Příslušníci menšiny často aktivně prosazují **endogamii** (tj. sňatky jen uvnitř skupiny), aby si udrželi kulturní svébytnost." Giddens teda menšinu chápe ako výsledok procesu sociálneho uzatvárania sa väčšiny a vylučovania „iných“ a ako výsledok snahy menšiny uchovať si svoju identitu.

Mechanizmus vylučovania sa môže týkať menšín, ako o nich hovorí definícia Wagleya a Harrisa, ale môže sa týkať aj skupín iného typu, napríklad ľudí postihnutých, chudobných, s alternatívnym životným štýlom a pod. Ich členmi sa ľudia môžu stať už nielen faktom narodenia sa do skupiny a rituálneho prijatia za člena (napríklad krstom), ale aj ako dôsledok "osudu", nejakej sociálnej či politickej udalosti (napr. z večera na ráno môže človek pre politické zmeny prísť o majetok, postavenie a stať sa členom prenasledovanej politickej

⁶ Komunistický režim to nerespektoval vo vzťahu k žiadnej skupine - my ako majorita sme to nejako prežili a ustáli, etnickú skupinu akou boli Rómovia to destabilizovalo.

⁷ Príkladom je rozvoj rómskej identity v krajinách strednej Európy, kde etnicky definované národy nie sú ochotné prijať Rómov medzi seba a oni, ak nechcú ostať na okraji spoločnosti ako príslušníci akejosi nejasnej etnickej populácie, musia sa zmeniť v národ na báze svojej etnicity.

menšiny, môžu sa zmeniť hranice štátu a on sa ocitne v susednom štáte ako príslušník menšiny a pod.).

Pokiaľ Giddens vo svojom prístupe nespochybňuje dôležité kritérium menšiny, podľa ktorého se skupina považuje za menšinu iba vo vzťahu k makroštruktúre, tak A. Toffler a H. Tofflerová (1996: 92-95) toto kritérium spochybňujú a stotožňujú menšiny so záujmovými skupinami a ešte širšie s rozmanitosťou skupín vôbec. V tomto zmysle sme každý členom nejakej menšiny, resp. niekoľkých menšín.

Tento prístup sa javí ako neužitočný, pretože ak sme všetci príslušníkmi nejakej menšiny, tak pojem *menšina* splýva s pojmom skupina a ako pojem, ktorý sa začal používať neskôr, sa stáva zbytočný. Zdanie však klame. Tento prístup rieši zložitú problematiku tých ľudí, ktorí v zmysle predchádzajúcich definícií nie sú príslušníkmi žiadnej menšiny, ale napriek tomu majú skúsenosť s menšinovým postavením. Ich zážitky, postavenie v spoločnosti a konanie sa neodlišujú od zážitkov, postavenia a konania tých, ktorí sú príslušníkmi menšín. Dôležité je to vo vzťahu k sociálnej politike a sociálnej práci, kde je potrebné hovoriť o menšinách nielen ako o sociálnych skupinách, ale aj o menšinách ako o sociálnych kategóriách. Tento prístup umožňuje uvedomiť si, že sociálne intervencie používané v sociálnej práci s klasickými menšinami je možné využívať aj v práci so skupinami, ktoré s tradičnými menšinami⁸, ktoré sú definované v legislatíve, nemajú zdanlivo nič spoločné.

Celkovo možno povedať, že tzv. objektívne definície hovoria o menšine vtedy, keď:

- znaky, o ktoré sa opiera menšinový status sú definované kultúrne;
- k menšinám a menšinovým skupinám môže dominujúca majorita pristupovať nerovnako, pretože nie sú dostatočne silné, aby sa ochránili pred takýmto prístupom;
- menšinovosť označuje skupinový status, nie individuálny a jednotlivci sa ho nemôžu ľahko a svojvoľne zbaviť;
- sociologický význam menšiny nie je totožný s matematickým významom menšiny ako početne menšej skupiny.

II. Perspektíva sociálno - kritická

V 70. a 80. rokoch minulého storočia v mnohých definíciách menšín se začal klásť dôraz na nerovnaký prístup zo strany majority. Dávali ho do súvislosti s mocenskými vzťahmi a pomenovali ho ako domináciu väčšiny a väčšinu pomenovali dominujúcou časťou spoločnosti. Zdalo by sa, že to nie je nič nové, na nerovnosť vzťahu väčšina - menšina upozornil už predsa L. Wirth (pozri vyššie). Nová bola ale zmena optiky - z problematiky menšín, čiže problému, ktorý má väčšina s menšinou, sa stala otázka vzťahu dominujúcej časti spoločnosti a menšiny. Dominujúca majorita sa učila nazerať tento vzťah aj z pozície menšiny a jej pohľadom. Majorita sa učila tiež rešpektu k menšinám.⁹ Malo to však jeden

⁸ Ide o menšiny národnostné, etnické, jazykové, náboženské.

⁹ Tento proces sa samozrejme netýkal krajín, kde vládol komunistický režim. V týchto krajinách sa to učíme až teraz. Mnohé bývalé komunistické krajiny prešli (prechádzajú), obdobím takmer ničím neobmedzenej vlády väčšiny, ktoré legitimitu svojej moci opierali o výsledky demokratických volieb. Vychádzali z presvedčenia, že spolu so získanou väčšinou získali aj právo svojvoľne rozhodovať o živote tých, ktorí ostali v menšine. Nepokryte uplatňovali zásadu, podľa ktorej víťaz berie všetko. Prejavilo sa to nielen nerešpektovaním a nereflektovaním názorov politickej menšiny - opozície (napríklad na Slovensku v rokoch 1994 - 1998, v Bielorusku doteraz), ale aj svojvoľným konaním vo vzťahu k etnickým a národnostným menšinám (napríklad na Slovensku vo vzťahu k maďarskej menšine v rokoch 1992 - 1998 a k rómskej menšine po celé obdobie, práve

nedostatok - prílišné zdôrazňovanie mocenského aspektu vzťahu väčšina - menšina. Deformovalo to mnohodomenzionálnosť problematiky. Je síce pravdou, že ide o to, že mnohé skupiny, považované za tradičné menšiny (etnické a rasové, národnostné, jazykové, náboženské), existujú nezávisle na tom, či ich dominujúca časť spoločnosti vydeli a prideli im status menšiny, alebo či tak neurobí. Ako svojbytné skupiny existovali, existujú a budú existovať nezávisle od vôle dominujúcej majority, nezávisle od toho, ako ich pomenuje a čo sa s nimi snaží urobiť. O tom, či dané skupiny budú v spoločnosti považované za menšinu, alebo nie rozhoduje síce vo veľkej miere dominujúca majorita, ale nemožno prehliadať, že rozhodujú o tom tiež samotné tieto skupiny, a to tým, či sa rozhodnú sebaobranne sa uzavrieť a utvoriť menšinu a svojou netoleranciou tak vnútiť majorite svoje menšinové postavenie (napríklad čínske komunity, islamské komunity), alebo nie.

Musil a Navrátil (1999) uvádzajú definíciu menšiny podľa Shaefera takto: „Shaefer (1996:5) definuje menšinu jako *'podřízenou skupinu, jejíž příslušníci mají významně méně kontroly nebo moci nad svými životy než mají příslušníci dominantní nebo většinové skupiny.'* Charakteristickými znaky takto vymezené menšiny podle Shaefera jsou:

1. tělesné nebo kulturní charakteristiky, které jejich příslušníky odlišují od příslušníků dominantní skupiny,
2. zkušenost předsudečnických postojů a znevýhodnění,
3. příslušnost k minoritní skupině není dobrovolná,
4. pocit solidarity s jinými příslušníky téže skupiny,
5. sňatky jsou uskutečňované obvykle mezi příslušníky téže skupiny.“

Celkovo možno povedať, že tzv. sociálno - kritické definície považujú diskrimináciu menšiny a jej obmedzený prístup ku zdrojom spoločnosti za definičný znak menšiny. V súvislosti s tým zdôrazňujú ďalšie súvisiace znaky:

- exklúziu menšiny a súvisiace sociálne uzatváranie sa menšiny,
- skúsenosť znevýhodnenia a súvisiaci pocit skupinovej diskriminácie a na tom základe sa rozvíjajúcu vnútroskupinovú solidaritu,
- deklarácia príslušnosti k menšine nie je tak dôležitá ako pocit diskriminácie.

Tento prístup hovorí o tom, že za postavenie a situáciu menšiny zodpovedá dominujúca majorita. Na pôde tohoto prístupu sa občas hovorí o kolektívnych právach menšín a o potrebe antiopresívnych intervencií. Dôsledkom je nebezpečie zníženia pocitu zodpovednosti menšiny za svoj osud.

III. Perspektíva občianska

Definície tohoto druhu nie sú vyjadrené explicitne vo vedeckých publikáciách či v legislatíve. Možno ich odvodiť skôr z politickej praxe, z prístupov verejnej správy k riešeniu tzv. problémov s menšinami. Ide o prístupy, ktoré zdôrazňujú, že vo verejnom priestore má každý občan rovnaké práva a rovnaké povinnosti, že pred zákonom sú si všetci rovní, že špecifické opatrenia na ochranu menšín je treba robiť až vtedy, keď vzniknú problémy s diskrimináciou, že vyrovnávacie opatrenia sú neprípustné, pretože narušajú rovnosť občanov.

Tento prístup je necitlivý na riešenie situácie menšín, ktoré nie sú dostatočne silné a vyspelé, aby voči majorite uhájili svoju odlišnosť. To, že vychádza striktnie z občianskeho princípu znamená, že menšinovosť je čiste záležitosťou menšiny. V podmienkach etnických štátov strednej Európy to znamená zvýšené nebezpečie asimilácie.

tak dobre by bolo možné uviesť krajiny bývalej Juhoslávie, o krajinách bývalého ZSSR ani nehovoriac, ale do istej miery aj ČR vo vzťahu k rómskej menšine).

Tento prístup hovorí o tom, že za svoje postavenie a situáciu si môžu menšiny zväčša sami, resp. že pomôcť si musia predovšetkým sami, pretože štát im môže zabezpečiť iba rovné postavenie jednotlivých príslušníkov menšiny pred zákonom a z legislatívneho hľadiska rovný prístup jednotlivých ich príslušníkov k príležitostiam. Kolektívne práva menšín a vyrovnávacie opatrenia sa považujú za neprijateľné. Dôsledkom je zvýšené nebezpečie asimilácie a znížená úroveň ochrany menšín.

IV. Perspektíva ideologická

Tak ako v predchádzajúcej perspektíve aj v tejto ide skôr o prístup, ktorý sa dá odpozorovať z praxe, explicitne napísané definície sú skôr jej potvrdením ako inšpiráciou. Môžeme hovoriť o prístupoch, ktoré vyplývali z ideálov nacistického režimu a z ideálov režimu komunistického.

Menšiny v nacistickom režime

Ideálom nacistického režimu bola geneticky zdravá spoločnosť nadľudí, dnes by sme povedali supermanov. Tzv. menejcenní ľudia (napr. mentálne postihnutí) a menejcenné etniká (nielen židia a Rómovia, ale aj Slovani, včítane Čechov) boli vraždené, resp. presídľované. V plánovanej tisíc ročnej nastickej ríši menšiny nemali miesto.

Menšiny v komunistickom režime

V plánovanej večnej komunistickej spoločnosti menšiny tiež nemali svoje miesto, pretože všetky významné diferencie medzi ľuďmi vraj zaniknú po odstránení súkromného majetku a vykorisťovania. V prechodnom období ku komunizmu, v socializme, sa rávalo ešte s menšinami národnostnými. Možno preto, že to boli jediné menšiny, existenciu ktorých nebolo možné prehliadnuť a možno aj preto, že to boli jediné menšiny, o ktorých hovoril Lenin.

Malá československá encyklopédia (1986) sa venuje iba národnostným menšinám (heslo „Menšiny“ v tejto encyklopédii vôbec nie je) a definuje ich takto: „Menšiny národnostní, část obyv. (příslušníků) státu, lišící se od převládající většiny obyv. z hlediska národnosti, jaz., náb. nebo rasy.“

Ako vidíme definícia hovorí:

- Menšinami sú iba menšiny národnostné. Menšiny boli teda chápané v tom najužšom možnom význame.

- Menšinami sú teda skupiny, ktoré sú súčasťou iného národa a odlišujú sa prípadne aj iným jazykom, náboženstvom či rasou. Môžeme to považovať aj za nesmelý pokus rozšíriť obsah pojmu „menšina“ aj na iné skupiny ako národnosti.¹⁰

- *Prevládajúcu väčšinu* definícia nešpecifikuje. Zo spojenia oboch slov (autor hesla potreboval zdôrazniť *väčšinu* tým, že ju upresnil ako prevládajúcu) možno usúdiť, že

¹⁰ Komunistický koncept menšiny bol totiž v súlade s marxisticko-leninskou teóriou orientovaný iba na národnostné rozdiely. V textoch Lenina a Stalina sa nehovorí o politike menšinovej, ale národnostnej a československí korifeji komunizmu si zrejme netrúfli otvorene korigovať „klasikov“. V Poľsku, ktoré si v komunistickom bloku zachovalo určitú mieru autonómie, si s marxisticko-leninskou ortodoxiou robili menšie problémy, ale nie až tak malé, aby výrazne vybočili z rady. *Encyklopedia Powszechna* (1975, tretí diel) obsahuje osobitné heslo „Menšina“ a definuje ju takto: „Menšiny, skupiny obyvateľstva daného štátu, ktoré sa odlišujú od väčšiny jeho obyvateľov svojou príslušnosťou národnou, rasovou, jazykovou alebo náboženskou; v užšom význame menšiny národné, ktoré sú v štáte, ktorý má inú etnickú väčšinu a nie sú na teritóriu, ktoré je vyčlenené politicky a administratívne v rámci federácie.“ Text ďalej rozsiahle opisuje národnostné menšiny, k iným typom menšín sa už nevracia.

marxisticko-leninská teória v socialistickom Československu chápala väčšinu v zmysle početnej prevahy.

Vymedzenie pojmu menšina pre účely jej ochrany a rozvoja

Príslušnosť k menšine nie je obyčajne dobrovoľná, nie je výsledkom voľby, ale znakov, ktoré „udelil“ osud, zväčša narodením sa v určitej skupine. Táto príslušnosť je obyčajne trvalá a v niektorých prípadoch prináša nevýhody ako taká, aj bez diskriminačného „príspevku“ majority. V súlade s potrebou rešpektovať prirodzené ľudské práva a ľudskú dôstojnosť, majorita nesmie využívať svoju domináciu na prehlbovanie týchto nevýhod a diskriminovať týchto ľudí, používať voči nim násilie, ponížovať ich či inak znevýhodňovať. Menšinu musia pred týmito možnosťami chrániť minimálne zákony, najlepšie aj kultúra rešpektu k potrebám ktoré súvisia s menšinovým postavením a k osobitostiam menšinového videnia sveta. Ochraňovať pred možnosťou diskriminácie, násilia a znevýhodňovania však nestačí, ľudia v menšinovom postavení potrebujú aj osobitné práva, ktoré dominujúca majorita nepotrebuje a ich potrebu často ani nevníma (napríklad možnosť chránených dielní, možnosť vzdelávania v materinskom jazyku a pod.).

Ochrana a rozvoj menšín a menšinových skupín je potrebná aj preto, aby sa uchovala prirodzená heterogenita spoločnosti, ktorá je predpokladom jej normálneho fungovania a zdravého vývoja. Heterogenita spoločnosti je síce nezničiteľná, ale možno ju politickými prostriedkami vážne deformovať. Nacizmus a komunizmus to predviedli názorne a s dlhodobými dôsledkami. Aj preto treba naturálne existujúce menšiny a menšinové skupiny chrániť.

Potreba ochrany menšín a ich rozvoja si vynútila odlišné vymedzenie menšiny v oblasti politických vzťahov a odlišné v oblasti sociálnej politiky a sociálnej práce. Spôsob ochrany vo veľkej miere závisí od toho, ako daná skupina vzniká a na základe čoho trvá. Možno povedať, že čím členstvo v skupine menej závisí od rozhodnutia jej členov (naturálne skupiny), tým viac rastú požiadavky na ochranu týchto skupín a členstva v nich. Títo ľudia totiž nenesú žiadnu zodpovednosť za to, že sa narodili v menšinovej skupine a vybrať si členstvo v nejakej inej, alternatívnej skupine, je pre nich nemožné, alebo takmer nemožné. Do svojej skupiny sa narodili, sú v nej socializovaní, stotožnení s ňou, majú jej identitu. Úplná zmena tejto prirodzene získanej identity je veľmi ťažká. Navyše, členstvo v novej skupine nezávisí iba od ich rozhodnutia, ale aj od prijatia touto novou skupinou. A ťažko očakávať od majority, že bez problémov prijme niekoho, koho už raz vylúčila, resp. kto bol už raz označený ako príslušník menšiny. Títo ľudia majú iba obmedzenú možnosť zmeniť svoju identitu a členstvo.

Neznamená to, že všetky prirodzene existujúce skupiny a sociálne kategórie s trvalými, nezávisle na vôli jedinca získanými znakmi zasluhujú ochranu a podporu. Napríklad, ak sa národnostná menšina usiluje o odtrhnutie štátneho územia na ktorom žije, ak menšina má neúnosné požiadavky na obmedzené zdroje sociálnej pomoci, ak nie je možné požiadavky splniť (napríklad dvojjazyčná výuka v obci, v ktorej je iba minimálny počet žiakov inej národnosti) a pod. Podmienky neposkytnutia ochrany a podpory však musia byť vopred jasne stanovené a legitimizované medzinárodnou kontrolou.

Za menšiny v širokom ponímaní budeme vzhľadom na potrebu ich ochrany považovať sociálne skupiny, ale aj všetky sociálne kategórie, ktorých členovia získali svoje charakteristické znaky nezávisle na svojom rozhodnutí, tieto znaky majú trvalý charakter a v spoločnosti aktuálne vytvárajú možnosť pre znevýhodnenie ich nositeľov.

Znevýhodnenie, diskriminácia, hendikep

Znevýhodnenie patrí k najvýznamnejším definičným znakom menšiny. Znevýhodnenie môže mať podobu diskriminácie, alebo hendikepu.

Diskriminácia, veľmi zhruba povedané znamená, že jedna časť spoločnosti upiera iným ľuďom prístup k zdrojom a hodnotám, ktoré sú považované za významné. S diskrimináciou sa stretávame, ak na základe rasy, pleti, etnicity alebo iného znaku má niekto menej výhodné podmienky, ako by mal iný v rovnakej situácii. Inú podobu má diskriminácia optikou majority a inú optikou menšiny. Diskriminácia môže mať podobu:

1. Priama alebo nepriama diskriminácia.

S priamou diskrimináciou sa stretávame, ak k diskriminácii dochádza na základe zákona, predpisu, nariadenia a pod.

S nepriamou diskrimináciou sa stretávame, ak ide o diskrimináciu prostredníctvom zdanlivo neutrálneho zákona, predpisu, nariadenia, ale aj zvyklosti a pod. Znevýhodnenie nie je formulované explicitne v texte nariadenia, obyčajne ho poznáme až podľa efektov. S touto diskrimináciou sa môžeme stretnúť napríklad pri pridelení obecných bytov na základe kritérií, kde sa z pridelenia vylučujú ľudia nie na základe zjavne rasových znakov, napríklad farby pleti, ale na základe znakov sociálnych a kultúrnych, ktoré však s etnickou či rasovou menšinou súvisia. Napríklad nezamestnanosť ako faktor nepridelenia bytu bez ďalšieho prešetrenia, bez možnosti výnimky v situácii, kedy nezamestnaní sú zväčša príslušníci jednej etnickej skupiny, resp. títo sú vždy na konci fronty.

2. Uvedomelá alebo neuvedomelá diskriminácia.

Uvedomelá diskriminácia je taká, keď dominujúce spoločenstvo, jeho príslušníci, znevýhodňujú ľudí s menšinovým znakom s plným vedomím, že ide o znevýhodňovanie. Táto diskriminácia býva legitimizovaná rôznymi teóriami rasistickými, náboženskými, triednymi a pod., ktoré v spoločnosti vládnu.

Neuvedomelá diskriminácia je taká, keď dominujúce spoločenstvo, jeho príslušníci znevýhodňujú ľudí s menšinovým znakom, pretože je taký zvyk, tak ich to naučili, a oni nereflektujú potrebu orientovať sa na rešpektovanie ľudských práv a pod., pretože ich myslenie a konanie je v zajatí nejakých stereotypov - rasových, etnických, náboženských, triednych, ideologických a pod. Týchto ľudí to samozrejme neospravedľuje, ale vytvára to možnosť vysvetliť im situáciu, urobiť ich citlivými na menšinové postavenie tých ľudí, ktorí sú „iní“. Aktuálne je to zvlášť vo vzťahu k pracovníkom štátnej správy a samosprávy, k sociálnych pracovníkom a pod.

3. Individuálna a skupinová diskriminácia.

V prípade individuálnej diskriminácie diskriminuje jednotlivec. Táto činnosť môže mať podobu fyzického násillia s dôsledkom smrti, poškodenia zdravia, zničenia majetku a pod. Ide o diskrimináciu, ktorá je ľahko pozorovateľná a právne postihnutelná (skupina skenheads poškodí mladého Róma a jeho rodinu, zdevastujú židovskú kultúrnu pamiatku a pod.).

Skupinová diskriminácia nie je ľahko pozorovateľná, obtiažne sa dokazuje a ťažko ju prisúdiť konkrétnymi osobám. Napríklad rómskej rodine nie je umožnené kúpiť si rodinný dom v dedine, rómsky uchádzač o zamestnanie má sťažený prístup na oficiálny trh práce, rómske rodiny nedostanú po povodniach porovnateľnú pomoc atď. Ide tu o skupinovú diskrimináciu inštitucionálnu. Môže sa však uskutočňovať aj v rovine mimo inštitucionálnej, čiže v bezprostredných vzťahoch medzi komunitami a v rovine quazi inštitucionálnej, čiže v

rovine občianskej spoločnosti, cirkví, médií a pod.

4. Obťažovanie.

Ide o takú činnosť majority, alebo jej jednotlivých príslušníkov, ktorej cieľom alebo následkom je obmedzenie slobody, zníženie ľudskej dôstojnosti, vytvorenie prostredia, ktoré je pre človeka nepriateľské, zastráajúce, zahanbujúce, pokorujúce, alebo urážlivé.

5. Neoprávnený postih.

Ide o spôsobenie ujmy niekomu preto, že sa domáhal zaobchádzania rovnakého s majoritou.

Diskriminácia sa môže týkať miesta človeka v spoločnosti, jeho socioekonomického postavenia, jeho účasti v kultúre, jeho účasti v sociálnych vzťahoch a činnostiach, ktoré v spoločnosti realizujú skupiny, ktorých je členom.

Znevýhodnenie nemusí byť výsledkom iba diskriminácie. Môže byť tiež výsledkom **postihnutia** zdravotného alebo mentálneho, ktoré zapríčini, že niektoré zdroje spoločnosti a príležitosti, sa pre postihnutého stanú nedostupné. Mnohé postihnutia vieme kompenzovať, takže vhodnejšie je hovoriť o hendikepoch. S postihnutím sa rodíme (napríklad ľudia s vrodenu vadou zraku), alebo ho získame (napríklad pri autohavárii, v dôsledku choroby a pod.). Spoločnosť ale pre mnohé takéto situácie má riešenie, ktorým postihnutie odstraňuje, alebo zmiernuje (okuliare, vozík, bezbariérové bývanie, sociálne dávky, služby, sociálna práca a pod.). V závislosti od miery odstránenia dôsledkov postihnutia pre život človeka hovoríme o veľkosti jeho hendikepu. Hendikep má teda, na rozdiel od postihnutia, jednoznačne sociálny charakter a závisí od možností spoločnosti a od jej schopnosti a ochoty ich adekvátne použiť.

Poznámka.

Znevýhodnenie môže byť tiež dôsledkom členstva v skupinách, ktoré spoločnosť vydeľuje výlučne na základe ich kultúrnej inakosti. Ide predovšetkým o menšiny náboženské a jazykové, ktoré patria medzi klasické menšiny a dnes už nikoho ani nenapadne nepovažovať ich za menšiny. Ide ale tiež o sociálne prostredia skupín permanentnej chudoby, skupín s alternatívnym životným štýlom, vyznávajúce rôzne alternatívne hodnoty, idee, názory. Socializáciou v takýchto sociálnych prostrediach deti „získavajú“ postoje typické pre tieto skupiny, ich hodnoty, potreby, behaviorálne orientácie, špecifické videnie sveta vlastné týmto skupinám. Získavajú ich bez toho, aby si členstvo v týchto skupinách zvolili z vlastného rozhodnutia. Tieto postoje, hodnoty apod. sú im akoby vopred a neodvolateľne prisúdené, a to napriek tomu, že je zrejme, že ich vopred vylučujú z možnosti rovnoprávne participovať na zdrojoch a príležitostiach spoločnosti. Osobitosti týchto skupín, ktoré niektorí považujú za menšiny, nie sú v tejto úvahe o pojme menšina zohľadnené. Nie je tu tiež zohľadnená problematika skupín s hodnotami, postojmi, názormi, ktoré sú mimo záväzný väčšinový kultúrny kánon. Nie je tiež zohľadnená problematika skupín, ktoré sa svojou aktivitou výrazne odlišujú od toho, čo dominujúca majorita považuje za prípustné z hľadiska stability spoločnosti, resp. stability jej politického usporiadania. Nechcem tým naznačiť, že všetky menované skupiny sú menšinami. Chcem povedať iba to, že pojem menšina, tak ako je vymedzený v tejto úvahe, nezohľadňuje všetky skupiny, o ktorých by bolo možné ako o menšinách uvažovať. Zdá sa, že rozhodnutie o zaradení alebo nezaradení týchto skupín medzi menšiny je podmienené ideologickými preferenciami, možno tradíciami, možno aj inými skutočnosťami. Zrejme je však to, že ide o neujasnenú a kontroverznú problematiku.

Príslušnosť k menšine z hľadiska politických vzťahov

Právno - politické definície menšín slúžia hlavne pre potreby ich politickej ochrany a zabezpečenia rovnakého prístupu ku všetkým členom spoločnosti. Menšina sa v súvislosti s tým chápe v užšom ponímaní, kde je ťažké spochybníť, že daná skupina je menšinou, pretože členstvo v nej má hlavne naturálny charakter. Za menšiny hodné ochrany sa preto vo všeobecnosti považujú menšiny tradičné, čiže etnické a rasové, národnostné, jazykové a náboženské. V poslednom období možno pozorovať snahy rozšíriť rozsah takto ponímaných menšín a legitimizovať ako menšiny skupiny s odlišným sexuálnym správaním a skupiny spájané s problematikou gender. Na pôde politických vzťahov nie sú tieto nové tendencie vnímané tak ústretovo, ako na pôde sociálnej politiky a sociálnej práce.

Právno-politické definície zaznamenali určitý vývoj. Ako príklad môže slúžiť vývoj pojmu *menšina* na pôde Spojených národov. Ide o definície vytvárané preto, aby mohli medzinárodnému spoločenstvu slúžiť ako vodítko pre ochranu menšín. Packer (1993, podľa Lord 1999: 26) uvádza tri definície z rôznych období:

Z roku 1950.

„a) Termín menšina zahrnuje pouze ty nedominantní skupiny populace, které mají a chtějí si zachovat stálou etnickou, náboženskou a jazykovou tradici nebo charakteristiky zřetelně odlišné od ostatní části populace;

b) takovéto menšiny by měly zahrnovat dostatečný počet osob schopných samostatně vymezit tyto charakteristiky.

Členové takovéto menšiny musejí být loajální ke státu, jehož jsou součástí. (UN Doc. E/CN.4/358).“

Z roku 1979.

„Početně menší skupina obyvatel státu v nedominantní pozici - jejíž členové mají příslušnost tohoto státu - disponuje etnickými, náboženskými a jazykovými charakteristikami, odlišujícími se od zbytku populace, a vykazují, byť jen implicitně, vědomí solidarity zaměřené na ochranu vlastní kultury, tradice, náboženství nebo jazyka. (UN Doc. E/CN.4/Sub.2/284/Rev.1 at para.568)“

Z roku 1985.

„Skupina obyvatel státu, tvořící početně menšinu v nedominantní pozici uvnitř státu, disponující etnickými, náboženskými nebo jazykovými charakteristikami, které jsou odlišné od charakteristik většiny obyvatel, mající vědomí vzájemné solidarity, motivované, byť jen implicitně, kolektivní vůlí přežít, a jejímž cílem je dosáhnout rovnosti s většinou, jak ve skutečnosti, tak podle zákona. (UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/31 of 14/5/85 at para.181)“

Vývoj, akým prešlo medzinárodné spoločenstvo pri chápaní problematiky menšín je zrejmý, keď postavíme vedľa seba kľúčové slová z jednotlivých definícií: **zachovať** (r. 1950), **ochrániť** (r. 1979), **dosiahnuť rovnosť** (r. 1985). Tieto kľúčové slová predznamenali aj akcenty, ktoré medzinárodné spoločenstvo kládlo v jednotlivých obdobiach do popredia pri riešení problematiky menšín.

Situácia v Európe má z hľadiska ochrany menšín a menšinovej problematiky vôbec

svoje špecifiká a prejavujú sa aj v prístupe k vymedzeniu pojmu *menšina*.

Po páde komunizmu v Európe sme na jednej strane svedkami zjednocovania sa kontinentu, ale zároveň aj rastu rozsahu a intenzity etnických konfliktov a zvýšenej pozornosti, ktorá sa venuje prevencii diskriminácie rôznych typov menšín. Sme svedkami snahy o také právno-politické definície menšín, na ktorých by bolo možné postaviť menšinovú politiku mnohokultúrnej zjednotenej Európy. Jedným z takých pokusov je aj definícia, ktorú uviedol Niessen Jan (2000: 25-26) v publikácii o rozmanitosti a súdržnosti pre Radu Európy. Uvádza:

"Neexistuje žiadna obecně prijímaná právní definice menšiny. V nejlepší případě mezinárodní organizace a různé národní vlády rozpoznávají menšiny podle jejich etnických, rasových, jazykových nebo náboženských zvláštností. Tento termín obvykle označuje osoby bydlící na území státu a mající k danému státu historické a pevné vazby, přičemž se zároveň vyznačují etnickými, rasovými, náboženskými nebo jazykovými rysy, které si přejí uchovat. ... Aniž bychom ztratili ze zřetele nesmírnou rozmanitost těchto skupin, označujeme je v této Zprávě souborným termínem Menšiny. To, co mají společné navzájem i s imigranty, je skutečnost, že se liší od většinových, resp. dominantních skupin společnosti z hlediska etnického nebo národnostního původu, kultury, jazyka, náboženství a barvy pleti."

Vidíme, že menšina sa na pôde moderných právno-politických definícií, ktorých cieľom je politika tolerance, pomoci a rovnosti, chápe takto:

- ide o občanov určitého štátu, ktorí majú k územiu, ktoré obývajú, pevné historické väzby;
- prislúcha jej ochrana, pretože je v nedominantnej pozícii;
- ide o skupiny, ktoré si prajú uchovať svoju osobitosť, inými slovami neide o sociálne kategórie neschopné vlastnej skupinovej činnosti, ale o sociálne skupiny, čiže sociálne zoskupenia schopné formulovať svoju spoločnú vôľu a organizovať sa za jej dosiahnutie;
- neide iba o etnické, resp. národnostné menšiny, ale o široký vejár skupín etnických a rasových, národnostných, jazykových a náboženských.

Menšinami v politickom diskurze teda nie sú sociálne kategórie, ktorých hlavnou charakteristikou je niektorý zo sociálnych znakov uplatňovaných v štatistike či v sociálnych analýzach (napr. zdravotne postihnutí, ľudia vo veku 80 a viac rokov, týrané deti a pod), ani krátkotrválne skupiny a skupiny, ktoré nemajú naturálny pôvod.

Je príznačné, že definície na pôde marxizmu-leninizmu sa nezmieňovali o potrebe zachovať či ochraňovať menšinové spoločenstvá (pozri vyššie). Má to tri dôvody.

Komunistický režim považoval ochranu menšín za zbytočnú, za potrebnú považoval starostlivosť o menšiny v socializme, čiže v prechodnom období budovania komunizmu. Podľa tejto ideológie sa totiž každý automaticky stáva slobodným v tom najvlastnejšom význame toho slova v tom momente, kedy sú likvidované kapitalistické výrobné vzťahy. Tie sú podľa tejto ideológie považované v konečnom dôsledku za príčinu všetkej sociálnej nerovnosti a nespravodlivosti, v tom aj nerovného a nerovnoprávneho postavenia menšín. Takže žiadna osobitná ochrana menšín, alebo akejkolvek inej skupiny nie je potrebná po odstránení vykorisťovateľského spoločenského zriadenia. Potrebná je starostlivosť o kultúrny rozvoj menšín (ale iba tých, ktoré zriadenie uznávalo - Chorváti neboli uznaní do roku 1989, Nemci do r. 1968, Maďari do polovice 50. rokov, Rusíni do r. 1989 atď), ale iba dovtedy, kým etnická a národnostná diferenciácia, ako údajný prežitok minulosti, nebude prekonaná novým konceptom proletárskeho internacionalizmu. Dôsledkom bola bezprecedentná asimilácia menšín vo všetkých krajinách komunistického bloku, s výnimkou Juhoslávie.

Existencia typicky komunistického riešenia národnostnej otázky, akým bola

komunistická deformácia idey sebaurčenia národov. Komunistická propaganda se snažila vytvoriť dojem, že politické usporiadanie socialistických krajín zabezpečuje slobodu národom tým, že rešpektuje právo národov (ale nie národnosti) na sebaurčenie. Ktorá národná pospolitosť (aj v podobe národnostnej menšiny) však realizuje svoje právo na národný život a ktorá nie to riešil režim nie podľa toho, či je toho schopná, alebo či v tom smere nepotrebuje pomoc a ochranu, ale podľa politických záujmov dominujúcej majority bez účasti príslušného národa či národnostnej menšiny.¹¹ Právo národa na sebaurčenie teda znamenalo ničím nebrzdenú domináciu tzv. štátotvorného národa v danom národnom štáte.¹²

Nadradenosť princípu proletárskeho internacionalizmu nad národnou suverenitou a nad slobodným rozvojom etnických a národnostných spoločností. Táto nadradenosť sa prejavila, okrem okupácie Československa, vytvorením koncepcie "ľudu socialistickej krajiny" - sovietskeho ľudu, ľudu socialistickeho Československa atď. V koncepcii "ľudu" dominovala nad etnickými, rasovými, jazykovými a náboženskými diferenciami zjednocujúca idea proletárskeho internacionálneho bratstva. Problémom bola ani nie tak samotná idea, ale to, že toto bratstvo sa mohlo uskutočňovať iba pod vedením komunistických strán ako tzv. avantgardy proletariátu a z nich najviac avantgardná bola strana v Moskve. Proletársky internacionalizmus se tak stal zástierkou asimilačnej politiky dominujúcich národov, v tom najviac ruského národa.¹³

Príslušnosť k menšine z hľadiska sociálnej politiky a sociálnej práce

Na pôde sociálnej politiky a sociálnej práce je chápanie menšiny podriadené poslaniu tohoto odboru a menšiny sa chápu v kontexte ich sociálnej ochrany a riešenia životných situácií a sociálnych problémov, ktoré súvisia s menšinovým postavením. Ochrana a pomoc je aktuálna nielen vo vzťahu k tým, ktorí sú v takom menšinovom postavení, ktoré spoločnosť

¹¹ Napríklad Rusinom sa právo byť národom nepriznalo a neľútostnou odnárodňovacou politikou boli donucovaní stať sa alebo Ukrajincami alebo Slovákmi, Slováci si až do roku 1968 museli vynucovať a vyzdorovávať právo na národnú existenciu a znášať označovanie za *buržoáznych nacionalistov*, a tonapriek tomu, že v Slovenskom národnom povstaní dostatočne preukázali svoju slobodnú vôľu.

¹² Právo na sebaurčenie sa v komunistických krajinách uplatnilo v niekoľkých podobách.

- Federatívne usporiadanie v Sovietskom Zväze, ktoré se vydávalo za modelový príklad harmonicky fungujúcej federácie. Skončilo se jej rozpadom. Osud pobaltských národov, ale aj Čečencov, Tatarov, Ukrajincov, Kazachov a ďalších je ukázkovým príkladom uplatnenia nie práva na sebaurčenie národov v komunizme, ale na to, že tento režim svojou podstatou vytváral priestor pre uplatnenie nadvlády najsilnejšieho národa ve federácii (totálna politická moc môže byť v rukách iba jednej politickej skupiny, ktorá sa v konečnom dôsledku opiera o početnú prevahu iba jedného národa; dvaja a viacerí totálnu moc nemôžu tvoriť, pretože sa na nej musia najprv dohodnúť a tam, kde je vyjednávanie, tam nie je totálna moc.)

- Vytvorením jednonárodných štátov, ktoré boli etnicky zdanlivo homogénne, a to iba preto, že existencia menšín se ignorovala. Príkladmi sú Poľsko, čiastočne Maďarsko.

- Vytvorením štátov s domináciou štátotvorného národa s legislatívou zdanlivo ochraňujúcou identitu národnostných menšín. Príkladmi boli Bulharsko a Rumunsko. V Bulharsku se to skončilo otvoreným prenasledovaním Turkov a v Rumunsku Maďarov.

Československo a Juhoslávia sa do týchto modelov sebaurčenia akosi nevošli. Československo do tej miery, že svojim autonómnym vnútorným vývojom (nielen snahou o životaschopnú revíziu komunistickej ideológie v 60. rokoch, ale aj snahou nájsť v 60. Rokoch na pôde režimu priestor pre rovnoprávny a spravodlivý vzťah oboch tzv. štátotvorných národov a národných menšín - dnes vieme, že úspech bol vopred vylúčený pre podstatu režimu) donútilo Moskvu formulovať tzv. Brežnevovu doktrínu. Jej podstatou je nadradenie tzv. proletárskeho internacionalizmu nad národnú suverenitu, a tedy aj nad právo národov na sebaurčenie, nehovoriac už o právach národnostných menšín. Pri prvom pokuse o seriózne riešenie problému národných menšín komunistický variant idey sebaurčenia národov vzal za svoje a ukázala se pravá podstata komunistického totalitného zriadenia.

¹³ Politika proletárskeho internacionalizmu legitimizovala asimilačnú politiku štátotvorných národov. V praxi sice menšiny zbavovala možnosti brániť sa asimilačným tlakom, ale image bol pre menšiny prijateľnejší ako otvorený brutálny tlak z konca 40. a začiatku 50. rokov.

ako menšinové uznáva, ale aj vo vzťahu k tým, ktorí sú členmi majority, ale pre svoje postihnutie získali skúsenosť s menšinovým postavením. Svoje konanie orientujú v súlade s touto skúsenosťou, so zážitkom "menšinovosti". Na pôde sociálnej politiky a sociálnej práce sa stretávame s príslušníkmi skupín, ktoré sú majoritou vyčleňované ako osobitné sociálne zoskupenia, aby vo vzťahu k nim bolo možné používať sociálno-politické intervencie. Oni sami ale nemajú rozvinutú svoju skupinovú identitu. Stretávame sa tiež s rôzne zdravotne, telesne postihnutými ľuďmi, s ľuďmi ktorí sú týraní a pod. a pritom ani zďaleka nie je možné o nich hovoriť ako o skupine. Ide tu často o určité sociálne kategórie, príslušníci ktorých majú v najlepšom prípade vedomie spoločného osudu, ale nie spoločnú identitu. Systémy právnej aj sociálnej ochrany by mali preto citlivo registrovať a reagovať na osobitosti životných situácií a sociálnych udalostí, ktoré sú údelom nielen príslušníkov menšín, ale aj príslušníkov marginalizovaných skupín majority. Okrem iného to znamená, že striktná hranica vytýčená konštatovaním, že o skupine možno hovoriť ako o menšine iba vo vzťahu k makroštruktúre, neplatí, ak hovoríme o ochrane a rozvoji menšín na pôde sociálnej politiky a sociálnej práce.

Na pôde sociálnej politiky a sociálnej práce sa stretávame s tromi typmi sociálnych zoskupení, ktorých členov majorita vyčleňuje a znevýhodňuje, ale nie vždy ide o zákonom uznané menšiny. Stretávame sa so sociálnymi kategóriami a so sociálnymi skupinami ktorých členovia sú z nejakého hľadiska znevýhodňovaní, ale tieto zoskupenia nie sú považované za menšiny a so sociálnymi skupinami ktorých členovia sú znevýhodňovaní a tieto skupiny možno v zmysle zákona považovať za menšiny.

V prípade príslušníkov sociálnych kategórií ide o ľudí, ktorí sú pre svoje telesné, duševné či sociálne postihnutie znevýhodňovaní a v súvislosti s postihnutím riešia podobné situácie a prežívajú podobné neistoty a nezdeliteľné pocity ako príslušníci spoločnosťou uznávaných menšín. Často majú vedomie spoločného osudu, ale nemajú spoločnú skupinovú identitu, nevytvárajú sociálne skupiny a nevykonávajú skupinovú činnosť. V zmysle právno-politických definícií, ktoré slúžia pre tvorbu politiky, v tom aj sociálnej, nie je možné považovať ich za príslušníkov nejakej menšiny, tvoria iba sociálnu kategóriu (napríklad mentálne postihnutí, ľudia starí, invalidi, zdravotne postihnutí, deti a pod. sú sociálnou kategóriou, nie sociálnou skupinou)¹⁴. Možno sa však domnievať, že ak sa v sociálnych intervenciách k týmto ľuďom nepristupuje ako k príslušníkom menšín, to znamená s rešpektom k ich osobitnému postaveniu v ktorom sú ohrození diskrimináciou, zneužívaním a pod. a s rešpektom k ich osobitnému videniu sveta, tak efekty týchto intervencií nebudú adekvátne vynaloženej námahe.

Dva prístupy k problematike menšín

Celkove možno teda konštatovať, že pojem *menšina* môžeme chápať v užšom a širšom zmysle. V užšom je podstatná deklarácia príslušnosti k menšine a jej ochrana pred diskrimináciou v rovine politickej. Pojem menšina je tu pojmom právno - politickým.

V širšom zmysle deklarácia príslušnosti k menšine nie je podstatná, podstatné je, že ide o znevýhodnenie trvalého charakteru všeobecne. Pojem menšina je tu pojmom sociálnym a slúži k ochrane menšiny a k jej rozvoju v oblasti sociálnej, zdravotnej, kultúrnej. Pojem menšiny má teda pre oblasť sociálnej politiky a sociálnej práce svoje osobitosti. Slúži nielen pre sociálnu ochranu týchto ľudí, ale aj pre sociálnu prácu s nimi ako s príslušníkmi skupín v odlišnej životnej situácii, s odlišným sociálnym postavením, odlišnou kultúrou a s odlišným sociálnym konaním a organizáciou skupinového života. Na pôde sociálnej politiky a sociálnej

¹⁴ Stretávame sa však aj s príkladmi takých postihnutých, o ktorých už nemôžeme povedať, že tvoria iba sociálnu kategóriu. Títo ľudia se už zorganizovali a konajú spoločne a tým aj budujú svoju skupinovú identitu (napr. tzv. vozíčkári).

práce je preto možné hovoriť nielen o menšinách ako sociálnych skupinách, ale aj o menšinách ako o sociálnych kategóriách.

Dve etapy v prístupe k ponímaniu pojmu menšina:

Ponímanie pojmu *menšina* a prístup k problematike menšín prešli dvomi etapami:

1. etapa: Za menšiny boli považované pospolitosti (menšiny národnostné, jazykové, etnické skupiny) a quazi pospolitosti (náboženské menšiny) a ich hlavným definičným znakom je, že sú diskriminované a možno ich považovať za skupiny.

2. etapa: Pojem menšiny sa rozšíril aj na sociálne zoskupenia ktoré sú z rôznych dôvodov vylúčené z participácie na moci a z prístupu k zdrojom spoločnosti. Vo vymedzení menšiny sa preto presadzuje už nielen koncept diskriminácie, ale aj koncept hendicepu. Menšinou môže byť už nielen skupina, ale aj sociálna kategória trvalého charakteru, ktorú vyčlenil sociálny pracovník na základe určitého znaku, ktorý títo ľudia získali bez vlastnej voľby, majú ho títo ľudia spoločný a je významný pre sociálnu prácu a podľa ktorého ich možno považovať za hendikepovaných.

TYPY MENŠÍN

Národnostné menšiny

Národnostná politika v ČR sa v súčasnosti riadi definíciou národnostnej menšiny podľa zákona č. 273/2001 Sb., o právach príslušníkov národnostných menšín a o zmene niektorých zákonů. Zákon definuje národnostnú menšinu takto: „... národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.“

Národnostná politika ČR rozlišuje menšiny národnostné a menšiny etnické. Dôraz na národnostné menšiny znamená, že skupiny, ktoré nemajú štatút národnostnej menšiny sa na špecifických právach národnostných menšín nepodieľajú a sú preto súčasťou spoločenstva v ČR „iba“ ako občania a nie ako kolektivity utvorené na základe slobodného združovania sa občanov. Ustanovenie menšinového zákona spĺňa 11 národnostných menšín: bulharská, chorvátska, maďarská, nemecká, poľská, rómska, rusínska, ruská, grécka, slovenská a ukrajinská.

Etnické menšiny

Etnická skupina je historicky vzniknutá skupina ľudí, ktorých charakterizuje vedomie spoločného pôvodu a kultúry, ako aj skupinová väzba, ktorej základom je pospolitosť jazyková, územná pospolitosť spoločných historických skúseností, pocit cudzosti voči iným a vlastný osobitý názov. Členovia etnickej skupiny majú obyčajne povedomie súnaľžitosti a odlišnosti od ostatných spoločenstiev. Skupina sa reprodukuje prevážne prostredníctvom endogamných svadieb a odovzdávaním svojej kultúry, tradícií a jazyka ďalším generáciám.

O etnickej skupine hovorí v tom najširšom zmysle Max Weber. Etnickou skupinou

nazval takú skupinu, ktorú konštituuje predovšetkým viera v spoločný pôvod, ale nie je to skupina, ktorá by sa opierala o rodinné vzťahy. Weber zdôrazňuje, že táto viera plní v etnickej skupine úlohu sociálnej väzby, a to bez ohľadu na to, či je v zhode s realitou, to znamená bez ohľadu na to, v akej miere pokrvná väzba medzi členmi skupiny skutočne existuje.¹⁵ (Weber 1925: 219) Do takéhoto širokého chápania sa vojdú národy, národnostné menšiny, autochtónne skupiny, domorodé kmene atď. Použiť tak rozsiahlu sieť pojmov napríklad na rómske etnikum môže byť zavádzajúce, pretože môže dochádzať k mýleniu si procesov spojených s etnickými skupinami a národmi. Nie každé etnikum je predsa národom, etnická skupina neznamená nižší stupeň vývoja a národ vyšší stupeň, to sú odlišné skupiny a platí, že nie každý národ je tvorený jedným etnikom. Široké ponímanie Webera je preto pre naše potreby potrebné zúžiť a upresniť.

Cestu k upresneniu možno hľadať v spoločnostiach, ktoré vznikli ako výsledok imigrácie. H. Kubiak (1980: 55-56) hovorí, že za etnickú skupinu sa v týchto krajinách považuje sociálne zoskupenie konštituované presvedčením o spoločnom pôvode, ale zároveň aj špecifickým spôsobom príchodu na dané územie, ale aj cieľom príchodu. Kubiak k tomu uvádza, že „etnická skupina tvorí v rámci prijímajúceho spoločenstva sociálne zoskupenie, ktoré má iba sebe vlastné vzory kultúry a špecifické záujmy, utvorené vďaka vplyvu kultúrneho dedičstva krajiny pôvodu a zároveň aj ako výsledok kontaktu s realitou (kultúrou, ekonomickým životom, sociálno-politickým systémom, náboženským systémom) cieľovej krajiny. V novom chápaní sa etnická skupina stáva nesamostatnou časťou prijímajúcej spoločnosti (národa alebo politického spoločenstva), ktorá vznikla ako výsledok medzinárodnej migrácie. Ak je to tak, potom ju nemožno stotožňovať s autochtónnymi skupinami ani s národnostnými menšinami.“

Takéto chápanie etnickej skupiny dovoľuje iný prístup ku skúmaniu procesov, ktoré vznikajú v súvislosti s migráciou (etnická skupina ako výsledok procesu emigrácie a osadníctva) a iný vo vzťahu k procesom, ktoré sa spájajú s problematikou národov, národných štátov a národnostných menšín. Dovoľuje to vytvoriť osobitný pojmový aparát a zrejme aj metódu skúmania.

Rasové menšiny

Rasa - ide o pojem z oblasti biológie. V zoologickej systematike označuje jednotku nižšiu ako druh. Rozoznávame rasy geografické, fenologické a ekologické. V zootechnike sa odlišujú rasy primitívne (malý vplyv človeka, väčší vplyv prírodných podmienok), rasy prechodné (primitívne zušľachtené) a rasy kultúrne (vznikajú hlavne ako výsledok dlhotrvalej zušľachtujúcej práce).

Ľudské rasy sú to ľudské populácie, ktoré sa odlišujú tým, ako často sa u nich objavujú určité dedičné znaky. Poznáme rasy geografické a rasy lokálne, ktoré tvoria menšie skupiny v rámci rás geografických. Všeobecne je prijaté členenie na 3 základné rasy, ktoré v roku 1798 podal G. Cuvier: rasa biela - europeidi, žltá - mongoloidi, čierna - negroidi. Pôvodných obyvateľov Austrálie a Melanézie vyčleňujeme niekedy ako osobitnú rasu australoidov.

¹⁵ S. Ossowski k tomu dodáva: „V širších etnických skupinách - v skupinách, kde príslušnosť ku skupine je v zásade určená narodením, a ktorých rozsah nedovoľuje určiť individuálne pokravné vzťahy medzi členmi skupiny, obrady, ktoré ustanovujú umelé pokravné zväzky sú nahradené etnickými mýtmi, ktoré sa stávajú súčasťou kultúrneho dedičstva skupiny. Členovia etnickej skupiny nepotrebujú inscenizovať 'druhotné narodeniny', pretože veria, že prvé, tzv. skutočné narodeniny im zabezpečili pokravnú väzbu so všetkými súkmeňovcami.“ (Ossowski 1966: 113)

Hranice medzi jednotlivými rasami sú značne neostre, pretože medzi jednotlivými rasami je mnoho populácií, ktoré majú v rôznom stupni znaky oboch rás. Sťažuje to urobiť vyčerpávajúcu a konsekvantnú klasifikáciu.

Rasové rozdiely medzi ľuďmi sa najčastejšie prejavujú vo farbe pokožky, tvare vlasov a v niektorých znakoch tváre - v tvare nosa, pier, očí, profilu tváre a v serologických vlastnostiach. Predpokladá sa, že väčšina rasových znakov vznikla ako výsledok prispôsobenia sa miestnym klimatickým podmienkam a prostrediu vôbec - napr. farba pokožky. Mnohé rasové rozdiely sa však zatiaľ nepodarilo takto vysvetliť.

Rozdielmi medzi rasami sa zaoberá **antropológia**. Je to porovnávací biológia človeka, veda o tom, ako sa v čase a priestore menia fyzické znaky človeka. Zaoberá sa 3. skupinami problémov:

- Fylogenezou človeka, t.j. otázkami smeru a tempa rozvoja ľudských bytostí - na základe vykopávok.

- Rasovými rozdielmi medzi ľuďmi. Skúma sa premenlivosť fyzických znakov človeka v závislosti od teritória a príčiny týchto rozdielov; skúma efekty kríženia rás; skúma dejiny rás, zvlášť dejiny migrácie a expanzie jednotlivých rás; zaoberá sa klasifikáciou ľudských rás.

- Individuálnymi zmenami a osobným rozvojom človeka. Ide o skúmanie vplyvu prostredia a genetiky na rast a dospievanie detí a pod.

Antropológia používa rôzne techniky a metódy merania - antropometria. Umožňuje skúmať rozdielnosť tých fyzických znakov ľudí, ktoré sú merateľné. Merania sa vyjadrujú antropologickými ukazovateľmi. Rozvoj antropometrie zahájil A. Spiegel koncepciou antropologických bodov. Koncom XVIII. storočia P. Camper zaviedol meranie jednotlivých častí lebky. V súčasnosti sú metódy a techniky antropometrie štandardizované. Pričinil sa o to P. Broca a R. Martin.

Rasizmus sa začína tam, kde rozdiely v schopnostiach a správaní sa ľudí sa vysvetľujú rozdielmi medzi rasami. V súčasnosti sú snahy interpretovať rozdiely v IQ medzi priemerným černochoom a belochom v USA rasovými rozdielmi. Ide pritom o rozdiely v kultúre.

Jazykové menšiny

Jazykové menšiny vyžadujú komentár, pretože v povedomí obyvateľov strednej Európy sa stotožňujú s menšinami etnickými či národnými.

V našej časti Európy jazykové menšiny zdanlivo nemáme, pretože jazyková odlišnosť sa v bežnom povedomí spája s odlišným národom. Máme preto tendenciu nepripisovať jazykovej odlišnosti niektorých skupín dôležitosť a odlišný jazyk, ktorý daná skupina používa, nazývať dialektom spisovnej formy národného jazyka. Nepripisujeme význam tomu, že jazyková odlišnosť je často výrazom odlišnej identity regionálnej, folklórnej, zemskej a pod. (napr. Goralí v Poľsku či na Slovensku, Kašubi v Poľsku, Slezani v Poľsku a v Česku atď.). Nepripisujeme tiež význam tomu, že týchto jazykových odlišností sa ľudia niekedy tvrdohlavo a zdanlivo nezmyselne držia a dokonca ich rozvíjajú. Často sme svedkami toho, že vlastne používajú dva jazyky - jeden pre "svojich" a druhý, tzv. spisovný, pre kontakt v úradoch a s "nie miestnymi".

Odlišnú podobu majú jazykové menšiny v západnej Európe, kde národ nie je definovaný etnicky ako spoločenstvo spoločného pôvodu a jazyka, ale kultúrno-politicky ako spoločenstvo občanov, ktorí bývajú na území daného štátu a sú k nemu viazaní silnými kultúrnymi, historickými a politickými väzbami.

Jutikkala a Pirinen (2001: 13) uvádzajú zaujímavé príklady, ktoré možno nájsť v oblasti uralských jazykov. Ľudí, ktorí rozprávajú ingrijštinou (okolie Petrohradu), je iba okolo 300, livonštinou (okolie Rigy) ešte menej a ťažko tu hovoriť o národe, podobne južnou sámštinou hovorí vo Švédsku a Nórsku iba okolo 400 Laponcov, karelštinou hovorí okolo 70 tisíc ľudí, jazykom Mari hovorí v okolí Kazane asi 550 tisíc ľudí. Takýchto príkladov je množstvo. Určitá korelácia rasy a jazyka samozrejme existuje, ale obyčajne nedominuje. Podľa týchto autorov príkladom môžu byť Fini. Pôvodne pochádzajú z okolia Uralu, resp. stredného toku Volgy, dnes v ich krvi, ako ukázali krvné skúšky, geneticky jednoznačne prevažuje europoidná zložka.

Niektorí považujú za samozrejmé, že rasa a jazyk súvisia tak úzko, že jazyková príbuznosť znamená vlastne príbuznosť pokrvnú. Na tejto viere v "spoločnú krv" budovali v strednej Európe tzv. historické národy (Nemci a Maďari) svoje národné štáty a národní budovatelia tzv. "nehistorických" národov (všetky ostatné národy v monarchii) na nej budovali zase svoju snahu o znovuzískanie slávy a lesku svojho dávneho a slávneho údajne národného štátu (napr. Veľkomoravská ríša).

Literatúra:

- Giddens, A., 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.
- Jutikkala, E., Pirinen, K., 2001. *Dějiny Finska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 408 strán.
- Kubiak, H. 1980. Asymilacja społeczna w płaszczyźnie struktury społecznej. In H. Kubiak, A.K. Paluch (eds) 1980. *Zalozenia teorii asymilacji*. Biblioteka Polonijna. Wrocław: Polska Akademia Nauk.
- Marger, M. N., 1991. *Race and Ethnic Relations. American and Global Perspectives*. Belmont, California: Wadsworth Publishing Company, p. 45.
- Mucha, J., 1992. Demokratyzacja i mniejszości kulturowe. Pp. 31-42. In: *Studia Socjologiczne*. 124 - 125. č. 1 - 2.
- Navrátil, P., 2003. Menšiny. Pp. 16-18. In Navrátil, P. (ed.), 2003. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.
- Niessen, J., 2000. *Rozmanitost a soudržnost. Nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin*. Vydavatelství Rady Evropy.
- Ossowski, S. 1966. *Więź społeczna i dziedzictwo krwi. Dzieła*. II. díl. Warszawa: PWN.
- Packer, J., 1993. On the Definition of Minorities. In: Packer, J., Myntti, K., 1993. *The Protection of Ethnic and Linguistic Minorities in Europe*. Abo Akademi University. Finland. Citované podľa: Lord, Ch., 1999. Národnostní menšiny v Evropě a ve světě: Politické otázky. Pp. 25-32. In: Gabal, I. a kolektiv, 1999. *Etnické menšiny ve střední Evropě*. Praha: G plus G.
- Tajfel, H., 1995. *Sociálna psychológia menšin*. Bratislava: Minority Rights Group - Slovakia.
- Toffler, A., Tofflerová, H., 1996. *Utváranie novej civilizácie. Politika tretej vlny*. Bratislava: Open Windows.
- Wagley, C., Harris, M., 1958. *Minorities in the New World*. New York: Columbia University Press. Podľa: Tajfel, H., 1995. *Sociálna psychológia menšin*. Bratislava: Minority Rights Group - Slovakia.
- Weber, M. 1925. *Wirtschaft and Gesellschaft*. Podľa: S. Ossowski 1966. *Więź społeczna i dziedzictwo krwi, Dzieła*. II. díl. Warszawa: PWN, pp 113 - 114.
- Wirth, L., 1945. The Problem of Monitory Groups. In: Linton, R. (ed.). *The Science of Man in the World Crisis*. New York: Columbia University Press.

Zpráva... 2002. *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2001*. Praha:
Úřad vlády České republiky - Rada vlády pro národnostní menšiny, červen 2002.

Zpráva... 2003. *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2002*. Praha:
Úřad vlády České republiky - Rada vlády pro národnostní menšiny, červen 2003.